

VAN İLAHİYAT DERGİSİ

Van Journal of Divinity

Former ISSN: 1300-4530 | e-ISSN: 2667-615X

Haziran / June | 2023/11/18

Molla Hasan Peşevangî ve Tasavvufî Görüşleri

Molla Hasan Peşevangî and His Assessments on Sufism

Ömer Faruk ÇALIMLI

Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri ABD

PhD Student, Van Yüzüncü Yıl University

Van/Türkiye

calimli41@gmail.com

ORCID ID: [0000-0003-0393-4629](https://orcid.org/0000-0003-0393-4629)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 18 Ocak/January 2023

Kabul Tarihi | Accepted: 27 Mart/Marc 2023

Yayın Tarihi | Published: 15 Haziran/June 2023

Atıf | Cite as

Çalimli, Ömer Faruk. "Molla Hasan Peşevangî ve Tasavvufî Görüşleri". *Van İlahiyat Dergisi* 11/18 (Haziran 2023), 40-63. <https://doi.org/10.54893/vanid.1239005>

Çalimli, Ömer Faruk. "Molla Hasan Peşevangî and His Assessments on Sufism". *Van Journal of Divinity* 11/18 (June 2023), 40-63. <https://doi.org/10.54893/vanid.1239005>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Molla Hasan Peşevangî ve Tasavvufî Görüşleri

Öz

1920 yılında Bitlis'in Tatvan ilçesine bağlı Kurukaya köyünde dünyaya gelen Molla Hasan Peşevangî seferberlikten yeni çıkmış, yokluğun ve sefaletin toplumda hakim olduğu bir zaman diliminde yaşamıştır. Muttaki bir babanın oğlu olan Molla Hasan, imamlarıyla meşhur bir aileye mensuptur. Bu özellik onun küçük yaşından itibaren ilme merak salmasını sağlamıştır. Yaşadığı bölgede hem âlim hem de medrese açısından ilmî yetersizliklerin olmasından dolayı ilmîni tamamlamak için birçok seyahate çıkmış ve kıymetli âlimlerden dersler almıştır. Toplamda 17 yıl süren zahmetli yolculuklarının ardından ilmî icazetini almıştır. İlmî icazetini aldıktan sonra köylerde imamlık yapmaya başlayan Molla Hasan, görevinin büyük bir kısmını Van'ın Gevaş ilçesine bağlı Güzelkonak köyünde yapmış ve bu durum onun Peşevangî nisbesiyle anılmasını sağlamıştır. Zühd ve takvasıyla tanınan Molla Hasan, Nurşin dergâhının postnişinlerinden Nakşibendî şeyhi Şeyh Maşuk'a intisap etmiştir. 10 yıl süren seyrüsülûkun ardından kendisinden halifelik icazeti almıştır. Molla Hasan ile Bediüzzaman arasında mektuplaşmalar olmuştur. Bu mektupların içeriği genel itibariyle Molla Hasan'ın Bediüzzaman'a ilmî konularla ilgili sorduğu sorulardan oluşmaktadır. Molla Hasan toplamda 33 yıl boyunca hem imamlık vazifesini yürütüp hem de pek çok talebenin yetişmesine vesile olmuştur. Ayrıca bölge halkının ilmî sorularına cevaplar veren Molla Hasan, ilim ve ahlak bakımından herkesçe sevilen bir şahsiyet olmuştur. Molla Hasan görev yaptığı her yerde talebe yetiştirmeyi kendisine görev edinmiş ve 1998 yılında Van'da vefat etmiştir. Tasavvuf, Arap dili ve belâgati, Fıkıh, Kelam ve Tefsir alanlarında eserleri bulunan Molla Hasan, ardında iki de halife bırakmıştır. Molla Hasan, ehl-i sünnet çizgisinde bir mutasavvıf olmasının yanı sıra özellikle bulunduğu bölgede pek çok âlimin yetişmesine vesile olmuştur. Bu makalede Molla Hasan'ın hayatı, eserleri ve eserlerinden hareketle tasavvufî görüşleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Molla Hasan, Peşevang, Karçıkan, Mutasavvıf.

Molla Hasan Peşevangî and His Assessments on Sufism

Abstract

Molla Hasan Peşevangî was born in the Kurukaya village of Tatvan district of Bitlis in 1920 and lived in a period of time when poverty and misery prevailed in the society. He was interested in science from an early age. Since the opportunities in the region he lived in were not suitable, in terms of schools and scholars, he went on many trips to complete his knowledge and took lessons from numerous scholars. He established scientific approval after a total of 17 years of demanding journeys. Molla Hasan, who started to work as an imam in the villages after receiving his scientific approval, did most of his duty in the Güzelkonak village of the Gevaş district of Van, and this situation enabled him to be referred to as Peşevangi. Molla Hasan, who is known for being ascetic and taqwa, affiliated himself to Naqshbandi sheikh Sheikh Maşuk. After dedicating himself to 10 years of spiritual pathway, he acquired the caliphate license from his Sheikh. Molla Hasan and Bediüzzaman involved in mutual correspondence. The content of these letters largely consist of queries directed by Molla Hasan to Bediüzzaman regarding scientific issues. He worked as an imam for a total of 33 years in total and instructed numerous students. Additionally, Molla Hasan, who responded the scientific questions of the people of the region, became a popular figure in terms of science and morality. Molla Hasan took it upon himself to train students wherever he worked and toward the end passed away in Van in 1998. Molla Hasan, who has publications in the fields of Sufism, Arabic language and rhetoric, Fiqh, Kalam and Tafsir, left two caliphs after him. Besides being a sufi in the line of Ahl as-Sunnah, He was instrumental in the training of many scholars, particularly in his region. In this article, Molla Hasan's life, works and his mystical views will be discussed.

Keywords: Sufism, Molla Hasan, Peshevang, Karchikan, Sufi.

Giriş

Dünya var olduğundan bu yana insanın ürettiği ilmi çalışmalar, nesilden nesile geliştirilmeye gayret edilmiş ve her yüzyılda daha önce yazılanlara yeni bilgiler eklenmiştir. Bu şekilde devam edegelen çalışmalar neticesinde bugün hem ilim hem de teknik alanda büyük mesafeler katedilmiştir. Meydana gelen bu gelişmelerin tümü insanoğlunun ortak malıdır. Binlerce yıl öncesinden gelen bilgiler sayesinde günümüzdeki aşamalara gelinmiştir. Bundan dolayı bizden önce gelip geçmiş olan âlimlerin bu yolda neler yaptıklarını bilmeye ihtiyacımız vardır. Konuya bu açıdan bakıldığı zaman bizden önceki âlimlerin ortaya koydukları ilmî çalışmaları bilmek bize ışık tutacak ve bu sayede konuya yeni şeyler katmamıza yardımcı olacaktır. Şu nokta asla unutulmamalıdır ki, dün bilinmeden bugün ve yarın için sağlıklı bilgiler üretilemeyecektir.

İşte bu manada yaptığımız bu çalışma, bizden öncekilerin kendi alanlarında nasıl hizmetler yaptıklarını bildirmesi ve ileriye ışık tutması bakımından önem arz etmektedir. Diğer taraftan, hakkında sağlam bir araştırma yapıldıktan sonra Molla Hasan gibi önemli şahsiyetlerin, bütün yönleriyle ele alınarak gelecek nesillere aktarılmasında çok önemli faydalar vardır.

Çalışmamız iki ana başlık üzerinden seyretilmektedir. Bunlardan biri Molla Hasan'ın hayatı, şahsiyeti, tarikatı ve eserleri diğeri de onun tasavvufî görüşlerini konu almak olacaktır. Hakkında herhangi bir akademik çalışma bulunmayan ve son dönemde yaşamış olan böyle bir şahsiyeti kayıt altına alıp eserlerini sonraki nesillere aktarmak bu anlamda önem arz etmektedir. Bu makalede Molla Hasan Peşevangî'nin hayatı ve eserlerinden hareketle tasavvufî görüşlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

1. Molla Hasan Peşevangî'nin Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı ve Eserleri

Resmi kayıtlara göre ismi Hasan Canbay'dır. Aslen Bırakom (Uncular) köyünden olduğu için Molla Hasan Bırakomî, Bitlis'in Tatvan sınırları içerisinde bulunan Karçikan mıntukasından olduğu için Molla Hasan Karçikanlı ve İmamlık vazifesinin büyük bir kısmını Van'ın Gevaş ilçesinde bulunan Peşevang (Güzelkonak) köyünde yürüttüğü için Molla Hasan Peşevangî nisbeleriyle şöhret bulmuştur. Daha çok Molla Hasan Peşevangî ismiyle tanınmıştır.¹

Molla Hasan aslen Bırakom'ludur. Babası seferberlikten sonra gelip Ovanis (Kuruyaka) köyüne yerleşmiştir. Molla Hasan bu köyde, Van'ın kurtuluşundan bir yıl sonra 1920 yılında dünyaya gelmiştir. Molla Hasan İmamlarıyla meşhur olan Ebdu-ewdel (Elî Avdeli) kabilesine mensuptur. Babası Cafer (ö. 18/12/1958)², annesi Tatvan'ın Kisan mıntukasında bulunan Şaban Salis'nin kızı Zeynep Hanımdır (ö. 20/12/1958). Molla Hasan, Hacı İlyas'ın kızı Nezire ile 1940 yılında evlenmiştir. Bu evlilik neticesinde 8 erkek, 3 de kız olmak üzere 11 çocuğu olmuştur. Molla Hasan 15.11.1942 yılında askere gitmiştir. 3 yıl, 9 ay, 21 gün askerlik yapmış ve 24.02.1946 tarihinde tezkere almıştır. Fakirlik ve yokluğun hâkim olduğu bir dönemde yaşayan Molla Hasan, bu şartlara rağmen çıktığı ilim yolculuğunda iyi bir tahsil elde etmiştir.³

1.1. Tahsil Hayatı, Hocaları ve Talebeleri

1.1.1. Tahsil Hayatı

Henüz 5-6 yaşlarına geldiğinde bazı şeyleri fehmetmeye başladığını söyleyen Molla Hasan'ın tahsil hayatı çok zahmetli geçmiştir. Seferberlikten henüz çıkmış bir dönemde, fakirlik içinde yetişen Molla Hasan, 6-7 yaşlarındayken başladığı Kur'ân-ı Kerîm'i, köy imamı olan Molla Fehim'in yanında, altı ayda hatmetmiş, ardından aynı hocanın yanında *Mevlid* ve *Nûbihar* isimli kitapları okumuştur.⁴

¹ Muhammed Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı* (Van: Yazarın Özel Kütüphanesi), 1.

² Soy silsilesi şu şekildedir: Molla Hasan, Cafer, Osman, Molla Derviş-i Qâzê, Molla Abdullah (Abdu-ewdel), Molla Ali, Molla Muhammed, Molla Zâde, Molla Ahmed-i Qâzê, Molla Ahmed-i Mezin, Molla Derviş, Molla Hüseyin, Molla Şiblî, Şeyh Yusuf ve Şeyh Muhammed el-Mekki. (bkz. Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 1.)

³ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 1.

⁴ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 2.

Molla Hasan, kendi köy imamlarının sık sık değiştiği bir dönemde, bu hocalardan istifade etmeyi bilmiştir. Feqe Abdullah Çangis'in yanında tecvid dersleri ve *Nehcû'l-enam* kitabını, Molla Arif'in yanında *Ğâyetü'l-ihţisar* ve *el-Minhâc* kitaplarını okumuştur. Gittiği her hocanın yanında daha önce okumuş olduğu kitapları tekrar etmiştir.⁵

Birçok hoca, Molla Hasan'a alet ilimlerini (sarf-nahiv) tahsil etmek için zamanın müsait olmadığını ve kabul etmesi halinde teklif eden bazı köylere imamlık yapması için tavsiyede bulunurlar. Fakat o, kurtuluşun ilim tahsil etmede olduğunu söyleyerek bu teklifleri kabul etmemiştir.⁶

Alet ilimlerindeki eksikliğinden dolayı bu ilmi öğrenmek isteyen Molla Hasan, Van'ın Tuşba ilçesine bağlı Şahgeldi köyüne giderek iyi bir âlim olduğu söylenen Molla Zahir'in yanında okumaya başlamıştır. Sarf ilmini orada ezberlemiş ve yanında Kürtçe tefsir⁷ okumuş fakat çok geçmeden rahatsızlanması üzerine köyü olan Ovanis'e geri dönmüştür.⁸

Köyüne döndüğünde Molla Arif'in yanında *İlanetü't-tâlibîn*, *Avâmil-i birgivî*, *Zurûf*, *Terkîb* ve *Sa'dullah sağîr* kitaplarını okumuştur. İnsûs (Yassıca) köyünden Molla Abdullah'ın yanında *Şerhu'l-muğnî*, *Sa'dinî siturî*, *Fethu'l-muîn* eserlerini; Avetax (Kolbaşı) köyünden Molla Kasım'ın yanında *Avâmil-i cürcanî* isimli eseri okumuştur. Daha sonra köyelerine Molla Piran isminde ilmi iyi olan bir imam gelmiş. Onun yanında da daha önce okumuş olduğu kitapları tekrar ederek *Suyutî* ve *Camî* kitaplarını okumuştur.⁹

1940 yılında Molla Osman isminde biri gelip Ovanis köyüne imam olmuştur. Molla Osman talebeleri olan iyi bir âlimdi. Molla Hasan Onun yanında daha önce okumuş olduğu *Suyutî* ve *Camî* kitaplarını tekrar ederek muhtelif bazı şeriat kitapları okumuştur.¹⁰

Molla Osman'ın köyelerinden gitmesine üzülen Molla Hasan, Nurşin'e giderek burada Molla Nasır'dan bazı şeriat kitapları okumuştur. O sırada askeri muayene için çağırılmıştır. Tatvan'a gidip muayene olmuş ve altı ay sonra gelip son muayenesini olduktan sonra askere gitmesi gerektiği söylenmiştir. Molla Hasan tekrar Nurşin'e dönmüş ve bir süre daha burada kalarak ilim tahsiline devam etmiştir.¹¹

Molla Hasan köyüne döndüğünde daha önce köyelerinde imamlık yapan Molla Osman'ın İşkirt (Dereagzı) köyüne imam olduğunu ve kendisini çağırıldığını haberini almıştır. Hocasının isteği üzerine İşkirt'e giden Molla Hasan, burada hem ders almış hem de talebelere ders vermiştir. Bir süre sonra Molla Osman ile köylüler arasında bir anlaşmazlık çıkmış ve Molla Osman köyden ayrılmıştır. Molla Osman, Molla Hasan'dan süresi dolana kadar kendisine vekâleten burada görev yapmasını istemiştir. Molla Hasan da tayin edilen süre dolana kadar burada görev yapmıştır. Ardından köylüler Molla Hasan'ın gitmemesini ve kendilerine imam olarak devam etmesini istemişler. Fakat Molla Hasan, askerlik için evine gidip hazırlık yapması gerektiğini söyleyerek köyden ayrılmış ve 15/11/1942 yılında tahsilini tamamlayamadığı için mahzun bir şekilde askere gitmiştir.¹²

Askerden döndüğünde hocası Molla Osman vefat etmiş, oğlu Molla Abdussamed köyelerine imam olmuştur. Nurşin'deki hocası Şeyh Nasır ve kendi köyünde imam olan Molla Abdussamed'in yanında *el-Mutavvel*, *Cemul-cevâmi'*, isimli kitapları okumuştur. Son olarak Nurşin'de başladığı *Şerhu'l-akâid* kitabını kendi köyüne gelip Molla Abdussamed'in yanında bitirmiştir.¹³ Molla Hasan, tahsilini burada tamamlayarak ilmi icâzetini 12/04/1950 tarihinde Molla Abdussamed'ten almıştır.¹⁴

⁵ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 2.

⁶ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 2.

⁷ Hangi tefsir olduğu belirtilmemiştir.

⁸ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 6.

⁹ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 5.

¹⁰ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 6.

¹¹ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 6.

¹² Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 8.

¹³ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 9.

¹⁴ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 15.

1.1.2. Hocaları

Molla Hasan'ın ilmî birikime sahip olmasında hiç şüphesiz kendisini yetiştiren hocalarının payı büyüktür. Şimdi Molla Hasan'ın önde gelen önemli hocalarından bahsedeceğiz.¹⁵

1. Molla Derviş: Babasının amcası aynı zamanda ilk hocasıdır. İlim hayatının başlangıcı olan elif ba dersini onun yanında okumaya başlamıştır.
2. Molla Fehim: Köyleri olan Ovanis (Kurukaya)'de imamlık görevi yapmıştır. Onun yanında Kur'an-ı Kerîm'i hatmetmiş, *Mevlîd* ve *Nûbihar* isimli kitapları okumuştur. Ayrıca *Ğâyetu'l-iẖtisar* eserinin bir kısmını yanında okumuştur.
3. Feqe Abdullah Çangis: Köyleri olan Ovanis'de imamlık görevi yapmıştır. Onun yanında tecvid dersleri almış ve *Nehcûlenam* isimli kitabı okumuştur.
4. Molla Osman Xorosî: Köyleri olan Ovanis'de imamlık görevi yapmıştır. Onun yanında daha önce okumuş olduğu kitapları tekrar edip *Ğâyetu'l-iẖtisar* kitabını okumaya başlamıştır. Ayrıca *Ğâyetu'l-iẖtisar* eserinin bir kısmını yanında okumuştur.
5. Molla Arif: Köyleri olan Ovanis'de imamlık görevi yapmıştır. Onun yanında *Ğâyetu'l-iẖtisar* kitabının bir kısmını, *el-Minhâc*, *Mudâef*, *Îanetü't-talibin*, *Avâmil-i Birgivi*, *zuruf*, *terkîb* ve *Sadullah sağîr* adlı kitapları okumuştur.
6. Molla Zâhir: Van'a bağlı Şahgeldi köyünde medresesi ve talebeleri olan bir hocadır. Molla Hasan kendisinden dilbilgisi alanında istifade etmiştir.
7. Molla Necmeddin: Molla Zâhir'in önde gelen talebelerinden biridir. Molla Hasan onun yanında sarf ilmini ezberlemiş ve Kürtçe tefsir okumuştur.
8. Molla Kasım: Avetax köyündendir. Molla Hasan onun yanına *Avamil-i cürcanî* isimli kitabı okumak için gitmiştir.
9. Molla Abdullah: İnsûs köyündendir. Molla Hasan onun yanına *Şerhu'l-muğnî* eserini okumak için gitmiş, ayrıca *Sa'din-i siturî* ve *Fethu'l-muîn* eserlerini okumuştur.
10. Molla Piran: Köyleri olan Ovanis'de imamlık görevi yapmıştır. Molla Hasan ilmi birikimi iyi olan bu hocanın yanında *Mudâef* ve *Sadullah sağîr* kitaplarını tekrar ettikten sonra *Suyûtî*, *Camî* ve *Îanetü't-tâlibîn* kitaplarını okumuştur.
11. Şeyh Molla Nasır Norşinî: Nursin'e gidip yanında okuduğu hocasıdır. Molla Hasan, *el-Muhtasar*, *el-Mutevvel*, *Cemu'l-cavâmî* ve *Şerhu'l-akâid* kitaplarının bir kısmını onun yanında okumuştur.
12. Molla Muhammed Saîd: Molla Osman'ın oğludur. Molla Hasan onun yanında *Suyûtî* eserini tekrar okumuştur.
13. Molla Muhyiddin: Molla Osman Xorosî'nin talebesidir. Molla Hasan onun yanında muhtelif şeriat kitapları okumuştur.
14. Molla Abdullah: Molla Hasan onun yanında muhtelif kitaplar okumuştur.
15. Molla Abdussamed: Molla Osman Xorosî'nin oğludur. Molla Hasan onun yanında *Camî* isimli kitabı tekrar okumuş, *el-Muhtasar*, *el-Mutavvel*, *Cemu'l-cevamî* ve *Şerhu'l-akâid* kitaplarının bir kısmını okuyarak ondan ilmî icâzet almıştır.

1.1.3. Talebeleri

Molla Hasan, imamlık görevini yapmak için gittiği Puğê (Tosunlu), Axkisa Golê (Göllü), ve Peşevang (Güzelkonak) köylerinde yoğun bir şekilde talebe yetiştirmeye ve ders vermeye başlamıştır. Aslında daha önce Molla Osman Xorosî'nin yanında ve sair yerlerde ders verdiği de olmuştur. Ancak kendi köyü Ovanis'de görev yapan Molla Hasan'ın, görev için çıktığı bu yolculuklardan sonra daha yoğun ve sistemli bir ders okutma ve talebe yetiştirmesi söz konusudur. Molla Hasan'ın görev yaptığı köylerde yetiştirdiği bazı talebeleri şunlardır:

¹⁵ Hasan Canbay, *Divan*, tahk. Abdulhadi Canbay, (2020: Van), 122.

Puğê Köyündeki Öğrencileri¹⁶

M. Muslih Şêrwî, M. Hüseyin (Molla Hasan'ın kardeşi), M. İlyas Şêrwî, Molla Ali oğlu M. Abdullah, Şeyh M. Şirin.

Axkisa Golê köyündeki Öğrencileri¹⁷

M. Şahabeddîn Miksî, M. Muslih Şêrwî, M. Said Ovanisî (Molla Hasan'ın kardeşi), M. Hüseyin Ovanisî (Molla Hasan'ın kardeşi), M. Hemê Pirûsû, M. Hasan Pirûsû, M. Said Pirûsû, M. Sıddık Ximsî, M. Fuad Ovanisî, M. Cemil Ovanisî, M. Maşuk Arvasî, M. Seyithan Arvasî, M. Cemal Arvasî, M. Ömer Poxonîsî, M. Abdulhekim Arvasî, M. Said Verendâsî, M. Yasin Sêrtî, M. İsmet Sêrtî, M. Reşit Sêrtî, M. Abdulhadi Şêrwî, M. Abdullah Axkîsî, M. Yusuf Axkîsî, M. Muhammed Emin Axkîsî.

Ovanis köyündeki Öğrencileri¹⁸

M. Muslih Şêrwî, M. Maşuk Arvasî, M. Hüseyin (Molla Hasan'ın kardeşi), M. Said (Molla Hasan'ın kardeşi), M. Cemaeddîn Arvasî, M. Şemsettin Arvasî, M. Abdulhekim Vêrandasî, M. Said Vêrandasî, M. Hasan Kûlatî, M. Şemsettin Kûlatî, M. Cindî Ovanisî, M. Şahap Miksî, M. Abdullah Ovanisî, M. Mutasım Tişuxî, M. Abdalbaki Ovanisî, M. Fuad Ovanisî, M. Cemil Ovanisî, M. Abdulbari Kindirasî, M. Sıddık Ximsî, M. Muhammed Pînkasê, M. Yusuf Ovanisî, M. Muhammed Ovanisî, M. Maşuk Kancasî, M. Hacı Kancasî.

Peşevang köyündeki Öğrencileri¹⁹

Ş. Şemseddin Arvasî, M. Şahabettin Miksî, M. Said (Molla Hasan'ın kardeşi), M. Hüseyin (Molla Hasan'ın kardeşi), M. Muhammed Emin Şetwânî, M. Abdulhekim Vêrandasî, M. Hasan Kûlatî, M. Şemseddin Kûlatî, M. Fahreddin Govikî, M. Hayrettin Nârikî, M. Vasfî Pendekasî, M. Ahmet Ankaralı, M. Tevfik Kurtîkî, M. Muhammed Arvasî, M. Abdulcelil Arvasî, M. Mustafa Şetwanî, M. Ubeydullah Arvasî, M. Muhammed Said Verandasî, M. Said Xoşebî, M. Abdurrahman Bilkî, M. Nureddin Sorpî, M. Ahmet Miksî, M. Hüsnü Metmasî, M. Bahattin Narîkî, M. Muhammed İranê, M. Ferzende Erzurumî, M. Cahfer Peşevangî, M. Vehbi Virkonisî, M. İshak Meletî, M. Bahattin İrcî, M. Musa Pendekasî, M. Şemsettin Verendasî, M. İkrâm Hizânî, M. Ahmet İrcî, M. Yusuf Kawarî, M. Muhammed Miksî, M. Ferzende Xarnûkî, M. Abdülkerim Diyarbekrî, M. Mutasım Tişuxî, M. Muhammed Arif Narîkî, M. Abdurrezzak Arvasî, M. Abdullah Tişuxî (Büyük olan), M. Abdullah Tişuxî (Küçük olan), M. Muhammed Gorî Tişuxî, M. Abdülkerim Tişuxî, M. Muhammed Hizanî, M. Ahmed Muxrapitî, M. Mahmut Pişivangî, M. Reşit Kinasorî, M. Hasan Erzurumî, M. Nurettin Texmasî, M. Abdulhamit Torî, M. Abdalbaki Ovanisî, M. Necmettin Yozgatî, M. Muhammed Miksî, M. Ahmed Yozgatî, M. Abdulbari Westanî, M. Cemil Ovanisî, M. Muhammed Emin Miksî, M. Arif Narîkî, M. Muhammed Elîyê, M. Arif Miksî, M. Suphi Pendekasî, M. Muhammed Pendekasî, M. Hüsnü Miksî, M. Hacı Sarkî, M. Şerif Verendasî, M. Yusuf Hizanî, M. Mimewrê Miksî, M. Şaban Peşevangî, M. Şakir zêweyî, M. Enver Ovanisî, M. Yusuf Ovanisî, M. Abdullah Mûşî, M. Mervan Bûluhî, M. Abdulhalim Verendasî, M. Enver Miksî, M. Osman Miksî, M. İbrahim Hakkarî, M. Süleyman Hakkarî, M. Tahir Miksî, M. Sabri Miksî, M. Yusuf Bûlihî, M. Osman Exdadî, M. Abdullah Şetwanî, M. Abdurrahman Virkonisî, M. Şeref Norkoxî, M. Muhammed Norkoxî (Büyük olan), M. Muhammed Norkoxî (Küçük olan), M. Abdalbaki Hizanî, M. Ramazan Poxonîsî, Şeyh Ramazan'ın oğlu M. Muhammed, Şeyh Ramazan'ın oğlu M. Ahmet, M. Hasan Mêrdînî, M. Abdulhadi Ovanisî, M. Muhammed Norşênî, M. Ali İrcî, M. Nevzat Miksî, M. Sabri Peşevangî, M. Muhammed Şükrü Tapî, M. Nurettin Dêrdîsî, M. Muhammed Paxvasî, M. Abdullah İskeleyî, M. Abdê Zêweyî, M. Ali İrcî, M. Muhammed Morî, M. İhsan Karkerî, M. İdris Miksî, M. Muhammed Westanî, M. Muhammed Xaxozî, M. Muhammed Zêweyî, M. Şefik Ovanisî, M. Şerif Zêweyî, M. İhsan Wanî, M. Muhammed Tayfur Torî, M. Hamdi Westanî, M. Hamit Miksî, M. Kutbettin Karkerî, M. Muhammed Kûlatî, M. Arif Nârikî, M. İdris Hekkârî, Mehmet Naci Çalmlı, M. Muhammed (Molla Hasan'ın oğlu), M. Muhammed Sami (Molla Hasan'ın oğlu), M. Muhammed Naci (Molla Hasan'ın oğlu), M. Muhammed

¹⁶ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 14.

¹⁷ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 15.

¹⁸ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 17.

¹⁹ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 33.

Sırrı (Molla Hasan'ın oğlu), M. Muhammed Raci (Molla Hasan'ın oğlu), M. Muhammed Saki (Molla Hasan'ın oğlu), M. Muhammed Salim (Molla Hasan'ın oğlu).

1.2. Seyahatleri

Molla Hasan'ın içinde olan ilim aşkı, onun köyünden ayrılarak pek çok ilmi seyahatler yapmasını sağlamıştır. Hatta genel olarak bakıldığı zaman çocukluk dönemi hariç doğduğu köyde doğru düzgün kaldığı söylenemez. Bu seyahatlere sebep olan bir diğer husus ise küçük yaştan itibaren ders aldığı köy imamlarının sık sık değişmesi ve bazen uzun zamanlar köyün imamsız kalmasıdır. Yapılan imamlık tekliflerine rağmen kurtuluşun ilimde olduğunu söylemesi ve bu uğurda hayatını büyük ölçüde değiştirecek ilmi seyahatlere çıkması ise ayrıca takdire şayan bir husustur.

İlk seyahatini Van'ın Tuşba ilçesi sınırları içerisinde bulunan Şahgeldi köyüne yapmıştır. Fakat bu seyahati uzun sürmemiş çünkü rahatsızlanması sonucu köyüne geri dönmek zorunda kalmıştır.²⁰

Molla Hasan'ın köyünün imamsız kaldığı zamanlarda çevre köylere seyahatleri olmuştur. Bu minvalde Avetax köyünden Molla Kasım ve İnsûs köyünden Molla Abdullah'tan ilim elde etmek için seyahatlere çıkmıştır.²¹

Yine çok sevdiği ve severek yanında okuduğu Molla Osman'ın köylerinden ayrılması sonucu kalkıp Nurşin'de bulunan Molla Nasır'ın yanına gitmesi, seyahatlerin ilmî birikim üzerinde ne denli etkili olduğunu bize göstermektedir.²²

Molla Hasan'ın ilim için çıktığı bir diğer seyahati ise Molla Osman Xorosf'nin daveti üzerine İşkirt köyüne olmuştur. Burada hem okuyup hem de talebelere ders vermesi, onun ilmi yönden kendisini daha iyi yetiştirmesini sağlamıştır.²³

Molla Hasan imamlık görevi için ilk seyahatini 1948 yılında Tatvan'a bağlı olan Poxe köyüne yapmıştır. Bu seyahati sırasında henüz 18 yaşında bir delikanlı aynı zamanda iyi bir ilme ve ahlaka sahip biriydi. Molla Hasan bu köyde geçirdiği zamanın gündüzünü talebelerine ders vermekle, gecesini ise kitapları mütalââ etmekle geçirip her geçen gün ilmini artırıyordu. İnsanların sorularına cevap veriyor ve sorunlarına çözümler buluyordu.²⁴

Molla Hasan bu köyde dokuz ay görev yapabilmıştır. Oturacağı bir evi olmadığı için Abdulkerim isminde birinin evinde kalışı, kaldığı evin harabe bir yer oluşu ve sağlıklı bir eğitim ortamının olmaması gibi durumlar onun burada çok kalamamasına sebep olmuştur. Çünkü böyle bir ortamda talebe yetiştirmek çok zahmetliydi.²⁵

Poxe köyünden ayrılmak zorunda kalan Molla Hasan'ın bir sonraki seyahati, köylülerin isteği üzerine Axkisa Golê köyüne olmuştur. 1949 yılında geldiği bu köyde pek çok akrabası vardır. Olanakların el vermemesi yüzünden ailesinin yerine kardeşlerinden M. Said ve M. Hüseyin'i getiren Molla Hasan'ın bu köydeki tek meşgalesi talebeliydi. Bu şekilde ilmini de arttırıyordu.²⁶

Molla Hasan, amcası H. İlyas ve babası H. Cafer'in istekleri üzerine 1952 yılında imamlık yapmak üzere kendi köyü olan Ovanis'e gelmiştir. Bu köyde sürekli talebelerle meşgul olmuş ve vaktini ilimle uğraşarak geçirmiştir.²⁷

Molla Hasan'ın bir sonraki seyahati, uzun yıllar kaldığı ve bunun neticesinde nisbesini de aldığı Peşevang köyüne olmuştur. Peşevang köyüne gelme hadisesi dikkat çekicidir. Olay şöyledir: Molla Hasan, Ovanis köyüne gittiği sıralarda Peşevang köyünün imamı Molla Kasım Van il müftülüğüne atanır. Molla Kasım Peşevang köyünde bulunan talebelerine “medresedeki bu sisteminizi bozmayın ve dağılmayın. Size kendimden daha üstün birini getireceğim” der. Ardından Şeyh Şemseddin, Molla Şahib ve köy ahalisinden

²⁰ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 15.

²¹ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 14.

²² Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 13.

²³ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 13.

²⁴ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 14.

²⁵ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 14.

²⁶ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 15.

²⁷ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 16.

birkaç kişinin oluşturduğu bir grubu, Molla Hasan'ın köylerine imam olarak gelmelerini istemek üzere Ovanis'e gönderir. Meseleyi Molla Hasan'a söylerler. Fakat Molla Hasan, babasının rahatsız olduğunu ve onu yalnız bırakamayacağını söyler. Ertesi sabah bu grup Molla Hasan'ın babası Hacı Cafer'e giderek bu durum hakkındaki fikrini sorarlar. Hacı Cafer: "Oğlum, Molla Kasım'ın emri üzerine git onlara imam ol" der. Molla Hasan babasının bu sözü üzerine Peşevang köyüne imam olmayı kabul etmiştir. Sadece M. Fuad adlı talebesini Ovanis'de köye imamlık yapması için bırakarak 1956 yılında talebeleriyle beraber Peşevang köyüne gelmiştir.²⁸

Molla Hasan'ın 1956 yılında Peşevang köyüne gelmesi çok zahmetli olmuştur. Zira Sorp (Reşadiye)'tan Gevaş'a kadar gemiyle, Gevaş'tan Peşevang'a kadar ise öküz arabasıyla gitmiştir. Köye gittiği zaman imam evi yoktu. İmam evi yapılanaya kadar Felemez'in oğlu Tahir'in evinde kalmıştır.²⁹

Yaklaşık 23 yıl burada görev yapan Molla Hasan, 1979 yılının sonlarına doğru hanımının rahatsızlığı üzerine Van'a taşınmak zorunda kalmıştır. Van'a geldikten sonra birtakım rahatsızlıklardan dolayı medrese açamaz ama hususi olarak ders verdiği kişilerin sayısı da az değildir.³⁰

1.2.1. Hac Seyahatleri

Molla Hasan, 1964 yılında hac farizasını eda etmek üzere Hicaz'a gitmiştir. Bu seyahat çok meşakkatli ve yorucu olmasının yanında bir o kadar da güzelliklerle doludur. Çünkü Molla Hasan bu yolculuğa kendisinden icazet aldığı tarikat şeyhi Şeyh Maşuk Nurşinî (ö. 1975) ile gitmiştir.³¹

Molla Hasan, bu seyahate çıkmadan önce birçok engelle karşılaşmıştır. Zira gitmesine yakın bir zamanda Gevaş kaymakamı kendisini çok sevdiğini ama sınırlı kontenjan olduğunu ve kendisinin hacca gidecekler listesinde olmadığını ayrıca buna izninin de olmadığını söylemiştir. Molla Hasan, başvuru yaptığı zaman kontenjan ile ilgili böyle bir durumun olmadığını söyleyerek gerekirse istifa edip gideceğini söylemiştir. Nitekim öyle de olmuştur. Molla Hasan, gerekli ödemeleri kendi cebinden yaparak istifa etmiş ve şeyhinin yanında, pek çok imamın da olduğu bir kafiyle beraber hac ibadetini yapmak üzere yola çıkmıştır.³²

Hac farizasını yaptıktan sonra kafilesiyle birlikte dönüş yolunda Suriye'nin Kamışlı'ya bağlı Telmaruf köyünde metfun ve aynı zamanda Şeyh Maşuk Nurşinî'nin kendisinden hilafet aldığı Şeyh Ahmed Haznevî'nin (ö. 1950) kabrini ziyaret etmiş ve bir süre burada kalmışlardır.³³

Molla Hasan bu seyahatinin haricinde iki sefer daha hacca gitmiştir. İkinci seyahati 1966 yılında olmuştur. Bu seferinde yine şeyhiyle gitmek istemiş fakat bazı sebeplerden dolayı onunla gidememiştir. Molla Hasan'ın üçüncü hac seyahati ise 1976 yılında olmuştur.³⁴

1.3. Vefatı

Molla Hasan uzun bir süre hastalık çekmiş ve yatağa düşmüştür. Artık vefatı yaklaşmıştır. Ölmeden önce imamlardan oluşan bir cemaati çağırıp ve onlara: "İlmin kıymetini bilin. Size iyilik ve güzelliği tavsiye ediyorum. Siz büyük bir vazifenin içerisindeyiz. Dünya ayrılık dünyasıdır. Ben size hakkımı helal ettim. Siz de bana hakkınızı helal ediniz" demiş ve orada bulunanlar mahzun bir şekilde oradan ayrılmışlardır.³⁵

Bir süre sonra Molla Hasan ev ahalisini çağırıp onlara: "Ben bugün burada misafirim. Herkes bana hakkını helal etsin. Ben herkese hakkımı helal ettim." şeklinde nasihat etmiştir. Vasiyetnamesini kardeşi Molla Hüseyin'e teslim etmiştir. 28.04.1998 tarihinde vefat eden Molla Hasan'ın cenazesi Gevaş'ın Zêwê (Dilmetaş) köyüne defnedilmiştir.³⁶

²⁸ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 18.

²⁹ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 18.

³⁰ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 34.

³¹ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 23.

³² Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 23.

³³ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 24.

³⁴ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 34.

³⁵ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 30.

³⁶ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 32.

Vasiyeti üzerine, mezar taşında kendisine ait olan şu ifade yer almaktadır:³⁷

ايها الزائر قبيري قف على قبيري شوي
اقرأ القرآن منك رحمة نزل علي
كم وكم زرت قبورا وانا مثلك حي
لا يغرنك حياة انما الدنيا كفي

Tercümesi şu şekildedir:

Ey benim kabrimi ziyaret eden kişi, benim dünyadayken kızarıp eridiğim gibi mezarımın başında dur. Biraz Kur'an-ı Kerîm oku ki senin aracılığınla üzerime rahmet yağsın. (Kur'an okumak senden rahmet indirmek Allah'tan)

Ben de senin gibi dünyadayken pek çok mezarlar ziyaret ederdim.

Hayat seni aldatmasın, muhakkak ki dünya senin için bir gölge gibidir.

1.3.1. Şahsiyeti

Molla Hasan, zahîrî ve bâtınî ilimlere sahip, her iki alanda da eser yazmış âlim ve sûffî bir şahsiyettir. Bunlardan hareketle şahsiyeti konusunu ele alırken, Molla Hasan'ın ilmî ve tasavvufî şahsiyeti olmak üzere iki alt başlık halinde ele almak yerinde olacaktır.

1.3.2. İlmi Şahsiyeti

Molla Hasan'ın sahip olduğu birikime ulaşmasında şüphesiz aldığı tahsilin payı büyüktür. Daha küçük yaşlardan itibaren ilim tahsil etmeye başlayan Molla Hasan, çevresinde yetişen önemli âlimlerden dersler alarak kendini yetiştirmiştir.

Muttaki bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Molla Hasan, imamlarıyla meşhur olan bir aileye mensuptur. Bu özellik onun küçük yaşlardan itibaren ilimle meşgul olmasında ve yetişmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Molla Hasan büyük ve meşhur bir âlim, iyi bir müderris ve kâmil bir halifeydi. Bütün güzel sıfatlara layık olduğu gibi yaşamış olduğu bölgede tanınan biriydi.³⁸

İlim tahsiline 1927 yılında başlayan Molla Hasan, ilim seyahatlerine çıkıp pek çok hocanın yanında okumuş ve büyük eziyetler çekerek 1948 yılında ilim tahsilini nihayete erdirmiştir. Onun yaklaşık 4 yıl askerlik yaptığını hesaplarsak ilim tahsilini 17 yılda tamamladığını söyleyebiliriz. 17 yılın sonunda, 12/04/1950 tarihinde Molla Abdussamed tarafından âlimlerden oluşan bir cemaat huzurunda ilmî icazetini almıştır.³⁹

Molla Hasan 1948 yılından itibaren imamlık vazifesi için köylerde görev yapmaya başlamıştır. Poxe köyünde 9 ay, Axkisa Golê köyünde 3 yıl, kendi köyü olan Ovanis'de 5 yıl ve Peşevang köyünde 23 yıl görev yapmıştır. Toplamda 33 yıl boyunca hem imamlık vazifesi yürütüp hem de pek çok talebenin yetişmesine vesile olmuştur. 1980 yılında hanımının rahatsızlığı vuku bulana kadar talebe yetiştirmeye devam etmiştir.

İlim hayatı çok yorucu geçmesine rağmen iyi bir ilim elde eden Molla Hasan, Arap Dili ve Belâgatı, fıkıh, tefsir, tasavvuf vb. ilimlerde söz sahibi bir imamdı.⁴⁰

Molla Hasan'ın ilim, irfan, tarikat vb. konularda dini bir müşkül durumunda sorulan sorulara cevap veren ve görev yaptığı bölgede bulunan nadir hocalardan biri olması onun kabul görmesini sağlamıştır. Ayrıca o, ilim ve ahlak bakımından herkesçe sevilen bir şahsiyetti.⁴¹

Molla Hasan ile Bediüzzaman (ö. 1960) arasında mektuplaşmalar olmuştur. Bu mektuplaşmalar, genel itibarıyla Molla Hasan'ın ilmî konularla ilgili sorduğu sorulardan oluşuyordu. Molla Hasan bazı ilmi konularda kendisine soru sormuş, Bediüzzaman da kendisine karşılık mektup yazarak cevap vermiştir.

³⁷ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 43.

³⁸ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 23.

³⁹ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 32.

⁴⁰ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 35.

⁴¹ Cafer Orak, *Molla Hasan Üzerine Rôportaj*, 2021.

Bediüzzaman'ın Molla Hasan için kullandığı hitabın "Kahraman dostum Hoca Hasan Efendi" şeklinde olması bize Molla Hasan'ın iyi bir ilmî birikiminin olduğunu göstermektedir.⁴²

Kurtuluşun ilimde olduğunu söyleyen Molla Hasan'ın bütün ömrünü ilme adadığını söyleyebiliriz. Özellikle talebe yetiştirmeyi gittiği her yerde kendine görev edinen ve bu işi çok önemseydiğini bildiğimiz Molla Hasan, gerçekten de âlim ve âmil bir şahsiyettir.

1.3.3. Tasavvufi Şahsiyeti

Molla Hasan, âlim olmasının yanı sıra ehl-i tarik mutasavvıf bir şahsiyettir. O, ilim elde etmek için gittiği Nursin'de Şeyh Maşuk Nursinî ile tanışır. Daha önce tarikata çok sıcak bakmayan Molla Hasan, Şeyh Maşuk'la tanıştıktan sonra bu bakış açısı değişmiştir.⁴³

Molla Hasan 1953 yılında şeyhi Şeyh Maşuk Nursinî'ye intisap eder. Molla Hasan'ın iyi bir olgunluğa erişebilmesi için tasavvufi bir terbiyeden geçmesi gerekiyordu. Bunun için de şeyhinin söyleyeceği her şeye rıza gösterip, yapmasını istediği her şeyi yapması gerekiyordu.⁴⁴

Şeyhine tam bir bağlılık içerisinde olan Molla Hasan, şeyhinin kendisinden yapmasını istediği şeyleri isteyerek ve severek yapmaya başlamıştır. Şeyhi de kendisinden zıkr-i kalbi, zıkr-i lisanî ve zıkr-i nefy-u isbat zikirlerini okumasını istemiştir.⁴⁵

Rabita ile ilgili yapılması gereken durumlar şeyhi tarafından kendisine aktarılan Molla Hasan, tasavvufi terbiyesini tamamladıktan sonra aralıksız olarak on bir gün boyunca istihare yapmıştır. Daha sonra şeyhi, kendisini Nursin'e icazet vermek üzere çağırmıştır.⁴⁶

Molla Hasan, tasavvufi eğitimini, 1953 yılından 1963 yılına kadar, Şeyh Maşuk'un gözetiminde 10 yılın sonunda tamamlamıştır. 13/05/1963 yılında pazartesi günü öğle vaktinde halifelik icâzetini almıştır.⁴⁷

Bir bütün olarak bakıldığında Molla Hasan'ın ehl-i sünnet çizgisinde, 23 gibi genç bir yaşta şeyhine intisap edip tasavvuf yolunu seçmesi ve hayatını buna göre şekillendirmesi onun ehl-i tarik bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir.

Tasavvuf alanına dair yazmış olduğu *Divan* adında bir eserinin olduğunu da gördüğümüz Molla Hasan, bazı tasavvufi konuları içeren eserinin büyük bir kısmını şeyhine ayırmış ve ona halini arz ettiği beyitler yazmıştır.

1.4. Tarikatı

Molla Hasan, âlim olmasının yanı sıra ehl-i tarik bir şahsiyettir. Bundan hareketle tarikatı konusunu ele alırken, tarikatı ve tarikat şeyhi ve tarikat silsilesi olmak üzere iki alt başlık halinde ele almak yerinde olacaktır.

1.4.1. Tarikatı ve Tarikat Şeyhi

Molla Hasan, Nursin dergâhının postnişinlerinden Şeyh Maşuk Nursinî'den halifelik almıştır. Bu da onun Nakşibendiyye tarikatına bağlı olduğunu bize göstermektedir.

Şeyh Maşuk, 1906 yılında Nursin'de doğmuştur. Babası Şeyh Masum, annesi Fatıma hanımdır. Molla Abdülbaki Subaşı'den ilim tahsil ettikten sonra Nursin'de kurmuş olduğu medresede müderrislik yapmaya başlamıştır. Tarikata, Nursin postnişinlerinden Molla Muhammed Emin'e (ö. 1936) intisap ederek girmiştir. Molla Muhammed Emin (Melây-ı Mazın) vefat edince Şeyh Muhammed Diyauddîn'in (ö. 1924)⁴⁸ halifesi

⁴² Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 46.

⁴³ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 20.

⁴⁴ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 21.

⁴⁵ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 23.

⁴⁶ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 18.

⁴⁷ Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 21.

⁴⁸ Şeyh Muhammed Diyauddîn, Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî'nin oğludur. 1855 yılında Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı Usba köyünde doğdu. Medresenin yanında tasavvufi eğitim de yapıldığı bir ilim ve irfan ortamında büyüdü. 1889 yılında hilafet aldı. Birinci Dünya Savaşı sırasında mürid ve talebeleriyle Rus ve Ermenilere karşı savaştı ve sağ kolunu kaybetti. 1924 yılında Nursin'de vefat etti babasının mezarının yanına defnedildi. Toplamda on üç talebesine hilafet vermiştir. Bkz. Abdurrahman-ı Tâgî, *İşaretler*, haz. Selahaddin Kınacı (İstanbul: Sey-Tac Yayınları, 2013.), 216, 219, 226. İbrahim Baz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 34 (2014), 89.

Şeyh Ahmed Haznevî'ye⁴⁹ intisap etmiştir. Ondan halifelik aldıktan sonra Nursin'de irşada başlamıştır. Nursin, onun döneminde eski dönemdeki aktifliğine kavuşmuştur.⁵⁰

Nursin Tekkesi'nin son dönem meşhur şeyhi olan Şeyh Maşuk, hac için çıktığı seyahatinde, hac vazifesini yerine getirdikten sonra rahatsızlanmış ve burada 28/12/1975 tarihinde vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Cennetü'l-muallâda bulunan Hz. Hatice validemizin ayakucuna defnedilmiştir.⁵¹

Bir ömür Allah rızasına uygun olarak yaşamış ve hayatı en mukaddes topraklarda tüm müminlerin annesinin ayakucunda noktalanmıştır. Arkasında on altı halife ve gözü yaşlı binlerce seven bırakarak dar-ı bekâya göç etmiştir.⁵²

İşte bu on altı halifeden biri olan Molla Hasan, büyük ve meşhur bir âlim; iyi bir müderris ve kâmil bir halifeydi. Bütün güzel sıfatlara layık olduğu gibi yaşamış olduğu asırda da tanınmış biriydi.

Yazmış olduğu *Divan* adlı eserinde de Nakşibendi olduğunu zikreden Molla Hasan, tarikat silsilesinde yer almış ve ardında iki halife bırakmıştır. Bu halifelerin isimleri şu şekildedir:

1. Molla Hüseyin Karçıkan (ö. 2012)⁵³
2. Şeyh Seyyid Arvâsî (Seyyid Cezâil) (ö. 2015)⁵⁴

1.4.2. Tarikat Silsilesi

Molla Hasan'ın mensubu olduğu tarikat silsilesi şu şekildedir:

1. Hz. Muhammed (s.a.v) (ö. 10/632)
2. Hz. Ebubekir Sıddık (r.a) (ö. 13/634)
3. Selmân-ı Fârisî (r.a) (ö. 36/654)
4. Kasım b. Muhammed b. Ebubekir Sıddık (r.a) (ö. 107/725)
5. Şeyh Ebû Yezîd Tayfûr Bistâmî (Bâyezid-i Bistâmî) (ö. 234/848)
6. Ebû'l-Hasan Ali el-Harakânî (ö. 424/1033)
7. Ebû Ali el-Fadl el-Fârmedî (ö. 477/1084)
8. Ebû Yakûb Yusuf el-Hemedânî (ö. 535/1140)
9. Şeyh Abdülhâlık Gucdüvânî (ö. 617/1220)
10. Şeyh Arif er-Rivgerî (ö. 634/1237)
11. Şeyh Mahmud el-İncîr el-Fağnevî (ö. 684/1286)
12. Hoca Azîzân Ali er-Râmitenî (ö. 710/1321)
13. Şeyh Muhammed Baba es-Semmâsî (ö. 736/1336)
14. Seyyid Emîr el-Külâl (ö. 772/1370)
15. Şah-ı Nakşibendi Muhammed Bahâuddîn el-Buharî (ö. 791/1389)
16. Alâuddîn el-Attâr (ö. 802/1400)
17. Yakûb el-Çerhî (ö. 851/1447)
18. Hâce Ubeydullah el-Ahrâr (ö. 895/1490)
19. Muhammed ez-Zâhid (ö. 935/1529)

⁴⁹ Ahmed Haznevî, Hâlidiliğin kollarından biri olan Hazneviyye'nin kurucusu ve İslam dünyasının tanınmış önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Hazne, Suriye'nin Kamışlı kentine bağlı bir beldedir. Zamanla Ahmed Haznevî'nin etki alanının genişlemesiyle beraber Nakşibendiyye-i Hâlidîyye tarikatında kendisine nispet edilen bir kol oluşturmuştur. Vefatından sonra posta geçen her bir mürid imkanlar ölçüsünde tarikatın neşri için çalışmış ve bu gayretler neticesinde Haznevîliğin adı dünyanın birçok yerinde duyulmaya başlamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Kutbeddin Akyüz, "Hâlidiliğin Kollarından Biri Olarak Haznevîlik ve Ahmed Haznevî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 22/43 (2019), 104.

⁵⁰ Mehmet Saki Çakır, "Şeyh Abdurrahman-ı Tağî ve Nursin Tekkesinden Yayılan Kollar", *İHYA: Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 3/2 (2017), 32.

⁵¹ Mehmet Saki Çakır, *Seyyid Tâhâ Hakkârî ve Nehri Dergâhı* (İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2017), 129.

⁵² Bu halifelerin isimleri şu şekildedir: Molla Muhyiddin-i Havellî, Molla Hasan Karçıkan (Peşevangî), Molla Sâlih-i Bûtî, Molla İbrahim-i Unsûsî (Tatvan), Molla Hüseyin-i Mirahura (Buti), Şeyh Fudayl-i Zokaydî, Seyyid Ömer-i Zinahfî (Garzan), Molla Burhan-i Tillovî, Molla Muhammed Taşkesen, Molla Muhammed Erzincânî, Molla Fethullah Peçârî, Molla Hasan-i Karanâsî, Molla Hâlid-i Muhâcir (Ergâni), Molla Ali Zokaydî, Molla Muhammed Said-i Tahikî (Silvan), Molla Muhammed Zâhid (Hasankale). Bkz. Baz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Nursin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tağî", 89-90. Çakır, "Nursin Tekkesinden Yayılan Kollar", 33.

⁵³ Molla Hasan'ın kardeşidir.

⁵⁴ Emekli Van il müftüsü Nimetullah Arvas'ın babasıdır.

20. Derviş Muhammed es-Semerkandî (ö. 970/1562)
21. Muhammed Hâcegî el-İmkenegî (ö. 1008/1599)
22. Muhammed Bâkî Billâh (ö. 1012/1603)
23. İmam Rabbânî Ahmed es-Sehrendî (ö. 1034/1624)
24. Muhammed Masûm es-Sehrendî (ö. 1079/1668)
25. Muhammed es-Sehrendî (ö.1095/1684)
26. Seyyid Nur Muhammed el-Bedvânî (ö. 1134/1722)
27. Mirza Can-ı Cânân Mazhar (ö. 1195/1781)
28. Şeyh Abdullah ed-Dehlevî (ö. 1240/1824)
29. Diyâuddîn Zu'l-Cenâhayn Hâlid-i Bağdadî (ö. 1242/1826)
30. Seyyid Taha en-Nehrî el- Hakkârî (ö. 1269/1853)
31. Seyyid Sıbgatullah el-Arvasî (ö. 1287/1870)
32. Şeyh Abdurrahman et-Tâğî (ö. 1304/1886)
33. Şeyh Fethullah el-Verkânî el-Farukî (ö. 1317/1899)
34. Şeyh Diyâuddîn Nurşinî (ö. 1342/1924)
35. Şeyh Ahmed Haznevî (ö. 1369/1950)
36. Şeyh Muhammed Maşuk Nurşinî (ö. 1395/1975)
37. Molla Hasan Peşevangî (ö. 1419/1998)⁵⁵

1.5. Eserleri

Molla Hasan'ın yazdığı eserleri şunlardır:

1. *Dîvân*⁵⁶: Müellifimizin tasavvuf alanında yazmış olduğu en meşhur ve en kapsamlı eseridir. Eser Arap alfabesiyle yazılmış olup eserde Arapça, Farsça, Kürtçe ve Türkçe olmak üzere dört dil kullanılmıştır. Genellikle beyit şeklinde yazılmış olan bu eserde az sayıda tasavvufî düşünce işlenmiştir. Rabıta, sabır, Nakşibendilik ve mürîd konularına değinilen bu eserde daha çok Molla Hasan'ın şeyhine halini arz ettiği ve peygambere övgü başlıklı beyitler yer alır. El yazması şeklinde ve dağınık bir halde olan bu eser Molla Hasan'ın çocukları tarafından toplu bir hale getirilmiş ve Molla Hasan'ın yeğeni İmam-hatip Abdülhadi Canbay tarafından tab edilmiştir. Eser mevcut olup 130 sayfadan oluşmaktadır.
2. *Cem'ul-Mesâil ve Fevâidu'l-Resâil*⁵⁷: Müellifimizin fıkıh alanında yazmış olduğu Arapça eseridir. Eser el yazması şeklinde olup Molla Hasan'ın çocuklarının özel kütüphanelerinde bulunmaktadır.
3. *Tavdihu'l-Merâm Şerhu Nehcu'l-Enâm*⁵⁸: Molla Halil es-Siirdî'nin Akaid alanında yazdığı *Nehcu'l-Enâm* eserine Molla Hasan'ın Arapça diliyle yaptığı şerhtir. Akaid alanında yazılan bu eser aynı zamanda tasavvufî bazı konuları da ihtiva etmektedir. Eser el yazması şeklinde olup Molla Hasan'ın çocuklarının özel kütüphanelerinde bulunmaktadır.
4. *Keyfiyetü'l-Beyan fi ulûmi'l-Kur'ân*⁵⁹: Müellifimizin Tefsir alanında yazmış olduğu eseridir. Eserin dili Arapça'dır. Eser Kur'an-ı Kerim'in bazı sûrelerinin tefsiri şeklinde olup bazı ayetlere işâri yorumlar da yapılmıştır. Eser el yazması şeklinde olup Molla Hasan'ın büyüen oğlu Muhammed Canbay'ın özel kütüphanesinde bulunmaktadır.
5. *Fedâilü'r-Ramedân li ehli'l-İmân*⁶⁰: Müellifimizin vaaz ve nasihat amacıyla Arapça dilinde yazmış olduğu bu eser, aynı zamanda bazı tasavvufî konuları ihtiva etmektedir. Eser el yazması şeklinde olup Molla Hasan'ın çocuklarının özel kütüphanelerinde bulunmaktadır.

⁵⁵ Şeyh Muhammed Diyâuddîn Nurşinî sonrası detaylı silsile için bkz. Çakır, *Seyyid Tâhâ Hakkârî ve Nehrî Dergâhı*, 144.

⁵⁶ Canbay, *Divan*; Canbay, *Molla Hasan'ın Hayatı*, 44.

⁵⁷ Hasan Canbay, *Cem'ul-Mesâil ve Fevâidu'l-Resâil* (Van: Yazarın Özel Kütüphanesi).

⁵⁸ Hasan Canbay, *Tavdihu'l-Merâm Şerhu Nehcu'l-Enâm* (Van: Yazarın Özel Kütüphanesi).

⁵⁹ Hasan Canbay, *Keyfiyetü'l-Beyan fi ulûmi'l-Kur'ân* (Van: Yazarın Özel Kütüphanesi).

⁶⁰ Hasan Canbay, *Fedâilü'r-Ramedân li ehli'l-İmân* (Van: Yazarın Özel Kütüphanesi).

6. *Tuhfetu'l-Munif li Mübtedii't-Tasrif*⁶¹: Müellifimizin Sarf alanında Arapça dilinde yazmış olduğu eseridir. Eser el yazması şeklinde olup Molla Hasan'ın çocuklarının özel kütüphanelerinde bulunmaktadır.

1. TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Tespit edebildiğimiz kadarıyla müellifimizin, tasavvufu bütün yönleriyle ele alıp işleyen müstakil bir eseri bulunmamaktadır. Tasavvufa dair yazmış olduğu belli başlı bazı konuları ihtiva eden *Divan* isimli eserinde daha çok şeyhine halini arz ettiği durumları ele almıştır.

Molla Hasan, bu eserinde tasavvufî istihlaları açıklama ve izah etme yoluna girmemiştir. Belli başlı bazı tasavvufî konuları işlediğini gördüğümüz müellifimizin bu eserinde bulunan tasavvufî istihlaldan hareketle, ona ait olan tasavvufî düşünceleri sunmaya çalışacağız.

2.1. Râbita

Sözlükte bağlayan, rapteden ve ilgili gibi anlamlara gelen râbita, tasavvuf terimi olarak mürîdin zihnî planda, muhayyile ve tefekkür gücünü kullanarak mürşidiyle beraberlik halinde olmasını ifade eder.⁶² Yine tasavvufta râbita; mürîdin huzur ve gıyabında şeyhin sûreti, sîreti ve özellikle ruhaniyetini hayal edip, şeyhini kendisiyle beraber varsayarak yanındayken takındığı davranışı, gıyaben de devam ettirme çalışmasıdır.⁶³ Necmeddin Kübrâ (ö. 618/1221) kalbi şeyhe bağlamanın önemini vurgularken, Şihâbeddîn Ömer Sühreverdî (632/1234) ise bu konuda şöyle söylemiştir: “Mürîdin şeyhine nazar ederek bütün dikkatini onda toplaması ve Cenâb-ı Hak'tan şeyhi üzerine gelen tecellileri seyre dalması (râbita), onun semâda kendi kendine hareket etmesinden daha hayırlıdır.”⁶⁴

Kaynaklarda râbitanın tasavvufî eğitimin sadece başlarında gerekli olduğu ifade edilir. Çünkü kalben Cenâb-ı Allah'a yönelebilecek seviyeye gelen mürîd için şeyhe râbita, mâsivâ ve lüzumsuz olarak telakki edilmektedir.⁶⁵

Râbita birkaç amaç ile icra edilir: 1. Kalbi dünya ile ilgili düşüncelerden korumak ve temizlemek. 2. Mürşidin ruhaniyetinden ders almak ve onun aracılığı ile Allah'ı hatırlamak. 3. Gıyâbında mürşid ile manevi beraberlik ve muhabbet tesis etmek, bu vesileyle onun halini mürîde yansıtmak. Esasen râbitanın en önemli amacı bu son madde olan muhabbettir. Mürîd, şeyhinin davranışlarını taklit edebilmesi ve onun manevi halini kendisine yansıtabilmesi için şeyhini sevmelidir. Sühreverdî bu konuyla ilgili şöyle der: “Sevgi ve ülfet, şeyh ile mürîd arasında bir vasıttır. Bu sevginin gücü nispetinde (şeyhten mürîde) manevi hal sirayeti olur. Çünkü sevgi karşılıklı tanışmanın, tanışma da kaynaşmanın alametidir. Kaynaşma, mürîdi şeyhin haline ya da bazı hallere çeker.”⁶⁶

Râbita konusunda müstakil eserler yazan ya da eserlerinde bu konuya vurgu yapanlar ekseriyetle Nakşibendiyye tarikatına mensup olmakla beraber, râbita sadece bu tarikata has olmayıp pek çok tarikatta mevcuttur. Bazı tarikatlarda bulunan fenâ fi's-şeyh tabiri de râbitanın özü olan şeyhi sevmenin başka bir ifadesidir.⁶⁷

Müellifimiz Molla Hasan ise râbita konusunda şu tanımları yapmıştır:⁶⁸

“Râbita, âdab ve kemâlle gönüllerin tasvir edilmesidir.”

“Râbita, şeyhinle aranda alaka olması için gönlünün sürekli şeyhinle olmasıdır.”

“Râbita, ruh-u sefâ ve seyr-u sefadır.”

“Râbita, sanki bir şahsın benimle konuştuğunu düşünmemdir.”

⁶¹ Hasan Canbay, *Tuhfetu'l-Munif li Mübtedii't-Tasrif* (Van: Yazarın Özel Kütüphanesi).

⁶² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), 391.

⁶³ Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 210.

⁶⁴ Necdet Tosun, “Râbita”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2007), XXXIV/378.

⁶⁵ Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikati* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2012), 316.

⁶⁶ Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend*, 317.

⁶⁷ Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend*, 318.

⁶⁸ Canbay, *Divan*, 48.

Şeyhini bir hilale benzeten Molla Hasan, o hilalden bir yansıma alması için şeyhinde olması gerektiğini ifade etmiştir. İçinde bulunduğu hali şöyle anlatmıştır: “Metâf’ta durup şeffaf bir fikirle düşündüm. Onun lütfuyla mahcup oldum, utandım ve gark oldum. Şeyhimin huzuruna gidip karşısında durdum. O bana baktığı zaman onun ateşini ciğerimde hissettim. Mest olup kendimden geçtim, aklım zevâl oldu. O mehtapta gönlüm coştı. Şeyhimi gördüğüm zaman mest-u lal olarak kalırım. Ruhum şeyhimin aydınlığı ve parıltısıyla dolup taşar. Onu görmediğim zaman ruhsuzum, cansızım, ah-u figân içerisindeyim. Amansız hastalığımın doktoru çağımızdaki Maşuk’tur. Onu gördüğüm zaman nuru parlak ve güzel bir şekilde bana yansır. Tek seferde zulumat, acı ve elem izâle olur. Şeyhimle tanıştıktan sonra zilletten şifayı buldum ve bana ilişen azaptan kolaylıkla kurtuldum.”⁶⁹

Daha çok içinde yaşamış olduğu hali beyit şeklinde ifade eden müellifimiz, konunun sonunu şu duasıyla bitirir: “Ya Rab sen Hasan’ın hüsn-ü hâlini devamlı kıl. Ya Rab kıyamet günü buluşana kadar sen Hasan’ı bu makam üzere sabit kıl.”⁷⁰

Görüldüğü üzere Molla Hasan hem konuyla alakalı tanımlamalar yapmış hem de şeyhiyle arasında kurduğu râbitayı nasıl yaşadığını ifade etmiştir.

2.2. Sabır

Sabır, sözlükte birini bir şeyden alıkoymak, katlamak, hapsetmek, tutmak ve dayanmak gibi anlamlara gelir.⁷¹ Sıkıntı, elem ve belalara sızlanmayı terk etmek demektir. Aynı zamanda nefse haz veren şeylerden uzaklaşmak şeklinde de tarif edilmiştir.⁷² Sabır yüce bir makamdır.⁷³ Kur’ân-ı Kerîm’de sabır ile alakalı ayetlerde genellikle sabrın önemi üstünde durulmakta, sabırlı davrananlar yüceltilmekte ve onlara verilecek olan mükâfatlardan söz edilmektedir. Sûfilere göre sabır, kulun iradesindeki fiilleriyle iradesi dışında başına gelen musibet ve bela türünden fiiller olmak üzere iki türdür. Musibet ve belalara sabretmek bellidir. İradesi dahilinde olan fiillerde dini vecibeleri yerine getirme, itaat ve ibadete devam etmede sabır ise günahlardan kaçınmada ve nehyedilenlerden sakınmada sabır olmak üzere iki yönlüdür.⁷⁴

Cüneyd-i Bağdâdî: “Sabır yüzü ekşitmeden acıyı yudum yudum içine sindirmedi.” demiştir.⁷⁵

Tasavvufun dayandığı sekiz ana esastan birinin sabır olduğunu ifade eden Cüneyd-i Bağdâdî, Allah’ın takdirine itiraz etmemek şartıyla başa gelen üzüntü ve sıkıntıları anlatmayı sabra aykırı olarak görmez. Nitekim Hz. Eyüp başına gelen dertleri Allah’a karşı dile getirmiş ve onun bu davranışı sabredenlerden sayılmasına engel teşkil etmemiştir. Sabrın mahiyeti ve türü de katlanılan sıkıntının durumuna göre değişir. Mesela haramlardan uzak durmada ve dini vecibelerin ifâsına tahammül göstermedeki sabır farz, dinen mekruh olandan uzak durmadaki sabır mendup; can, mal ve namusun saldırıya uğraması karşısındaki sabır haram; bedenine zarar verecek derecedeki acılara katlanma türündeki sabır mekruh; dinen yapılmasında herhangi bir sakınca olmayan konularda sabır ise mübahtır.⁷⁶ Diğer taraftan belaya sabretmenin mi yoksa nimete şükretmenin mi daha faziletli olduğu tartışılmış ve konuyla alakalı farklı görüşler ileri sürülmüştür. Sûfilere gören bunlar birbirini tamamlayan iki değerli nimettir ve değerli olmaları bunları yerli yerince yapmaya bağlıdır.⁷⁷

Sabır bütün makamları, amelleri, ahlakları ve halleri içerir. Çünkü bunların bütünü, ancak nefsi şükretmeye yönlendirmek ve onu düzeltmenin zorluğuna katlanmak ve alışmak için zorlama ile gerçekleşir.

⁶⁹ Canbay, *Divan*, 26.

⁷⁰ Canbay, *Divan*, 27.

⁷¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 409.

⁷² Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 170.

⁷³ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’: İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2012), 48.

⁷⁴ Abdurrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar* (Bursa: Bursa Akademi, 2017), 169.

⁷⁵ Abdülkerim Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 266.

⁷⁶ Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâu ulûmiddîn* (Beyrut: Daru’l-Ma’rife, 2000), IV/69.

⁷⁷ Tûsî, *el-Lüma’: İslam Tasavvufu*, 76-77; Abdülkerim Kuşeyri, *er-Risâle*, nşr. Abdülhalim Mahmud b. eş-Şerîf, 1972, 507-518; Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 191; Mustafa Çağrı, “Sabır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), XXXV/337-338. Tek, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 169-170.

Öyleyse hiçbir şey sabrın dışında değildir. Çünkü sabır hüküm bakımından makamların en geneli, etki bakımından huyların en kapsamlısıdır. Hiçbir şey sabır olmadan tamamlanmaz.⁷⁸

Müellifimizin yazdığı *Divan* isimli eserde sabır başlıklı bir şiiri bulunmakta ve o, sabır konusunda herhangi bir tanımlama yapmadan içinde yaşamış olduğu hâli ve çokça sabretmesi gerektiğine dair ifadeleri şiirinde işlemiştir.

Şiirinde sekiz yerde “Sabır kurtuluşun anahtarındır” ifadesini kullanan Molla Hasan, sabır ile alakalı içinde bulunduğu halleri şu şekilde dile getirmiştir: “Ben çaresiz bir halde ağlıyorum, kendi gönlümün acısı içerisindeyim. Çok utanılacak ve zor bir haldeyim. Gönlüm ağır bir hale düştü. Bir hastalığın pençesine düştüm ah-u figânım. Gönlüm bütün yaralardan çaresiz kaldı, ah-u emân ah-u emân. Gönül acısı çok müşkül ve çok kötüdür. Sabrı omuzlarına yüklemek ise çok zordur. Gam ve elemnin acısından bende sabredebcek kuvvet kalmadı.”⁷⁹

Şeyhine olan özleminden dolayı anlattığı bu acılara sabretmesi gerektiğini ifade eden müellifimiz, şiirin sonunda mahlasını kullanarak şöyle der: “Ey hasta Hasan, ah-u figâna son ver. Sana lazım olan her zaman sabretmektir.”⁸⁰

Şeyhine olan özleminden dolayı yaralı olduğunu ve sürekli sabretmesi gerektiğini ifade eden Molla Hasan, gerçekten de şeyhinin özlemiyle yanan samimi bir mutasavvıftır.⁸¹

2.3. Nursin'e Medih

Bitlis'in Güroymak ilçesinin eski adı olan Nursin, bir dönemin ilim ve irfan merkezi olmuştur. Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin burada kurmuş olduğu medrese ve tekke, bölgenin dinî ve toplumsal yapısında derin izler bırakmıştır. Şeyh Abdurrahman, burada yetiştirmiş olduğu on dokuz halifesi ve binlerce müridi ile Bitlis ve çevresindeki illerin Nakşibendî-Hâlidî meşrebine göre bir tasavvufî yaşantıyı benimsemesinde öncülük etmiştir. Onun ardından tekkenin şeyhliğini oğlu Şeyh Muhammed Diyaüddin yapmıştır. O da aynı şekilde insanların ilim tahsili ve tasavvufî eğitim almak üzere Nursin Tekkesi'ne akın etmelerinde önemli görev üstlenmiştir. Bu tekkenin son dönem meşhur şeyhi ise Şeyh Maşuk Nursinî olmuştur. Nursin Tekkesi, toplumsal olaylara kayıtsız kalmayıp yeri geldiği zaman Osmanlı tarafında cihada katılmış ve büyük mücadeleler vermiştir.⁸²

Nursin; Bitlis, Van, Muş, Malazgirt gibi önemli merkezlerin bağlantı noktasında olması sebebiyle ticari ve siyasi olarak stratejik bir noktada bulunmaktadır. Eski bir yerleşim yeri olan Nursin'in Hz. Ömer döneminde İslam ile tanıştığına dair mezar kitabeleri bulunmaktadır.⁸³

Bitlis'te doğması hasebiyle Nursin'e coğrafi olarak yakın olan bir köyde doğan Molla Hasan, ilim için gittiği Nursin'de Şeyh Maşuk ile tanışarak, on yıllık bir tasavvufî terbiyenin ardından şeyhinden halifelik almıştır. Nursin'e gönülden bağlı olduğunu bildiğimiz Molla Hasan, *Divan* adlı eserinde Nursin'e Medih başlıklı Kürtçe bir şiir yazmıştır. Bu şiirinde Nursin'e olan sevgi, muhabbet ve özlemini bazen benzetmeler yaparak ifade etmiştir. Şimdi bu ifadelerle bakalım.

Molla Hasan'ın Nursin hakkındaki nitelemeleri şu şekildedir: “Gözün nuru, gönüllerin orada sebat bulduğu. Makamı âli olan bir meclis. Gönül ehlinin merkezi. Nehrî (Bağlar) ve Gayda (Kayalar)'dan sonra Nakşilerin başkenti. Ehl-i tarikatın sığınak yeri. İlim ve irfan için dayanak. Şeylerin ve Allah dostlarının toplanma yeri. Gönüllerin saf olduğu yer. Hayattaki sığınılacak yer. Tarikatın parladığı yer. İlmin kaymağı olan yer. Ab-ı hayatın menba'ı ve ilim ve marifet deposu.”⁸⁴

Nursin hakkında bu güzel benzetmeleri yapan müellifimiz, oradan daha şirin bir yerin olmadığını ve bunun dışında bir yer istemediğini, ayrıca oradaki şeyhlerin güzel kokulu feyizler dağıttığını ifade etmiştir.⁸⁵

⁷⁸ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 326.

⁷⁹ Canbay, *Divan*, 63.

⁸⁰ Canbay, *Divan*, 64.

⁸¹ Canbay, *Divan*, 64.

⁸² Çakır, “Nursin Tekkesinden Yayılan Kollar”, 26.

⁸³ Müfid Yüksel, *Kürdistan'da Değişim Süreci* (Ankara: Sor Yayınları, 1993), 135.

⁸⁴ Canbay, *Divan*, 17.

⁸⁵ Canbay, *Divan*, 17.

Bazı benzetmeler yapan müellifimiz, Nursin'de bulunan Nakşi Şeylerini ve büyük zatları sabah akşam demeden güzel nağmeler okuyan bülbüllere benzeterek onların melekler gibi olduklarını ifade etmiştir.⁸⁶

Nursin'deki büyük zatların yıldız gibi zulumatı ve çevreyi aydınlattığını dile getiren Molla Hasan, "Eğer sen güzel bir güneş istiyorsan, eğer sen din ve dünya izzetini istiyorsan, eğer sen ab-ı hayat suyundan içmek istiyorsan oraya gidip oradan güzellik, himmet ve feyiz alman gerekir." demiştir.⁸⁷

Nursin'in üstlenmiş olduğu bu tasavvufi rolü ifade eden Molla Hasan, şiirinin sonunda mahlasını kullanarak şu ifadeleri kullanır: "Hasan oradan gelen güzel kokuları kendine al ki, oradan esen rüzgârdan ruhun yücelsin."⁸⁸

Görüldüğü üzere müellifimiz Nursin'e olan özlemini ve Nursin'in üstlenmiş olduğu misyonu bu ifadeleriyle dile getirmiştir.

2.4. Nakşibendilik

Nakşibendiyye tarikatı, adını 14. yüzyılda Orta Asya'da Buhara (bugün Özbekistan'da bir şehir) şehrinde yaşamış olan Bahâeddin Nakşibend'den almaktadır. Bu tarikat, 12. yüzyılda yine Buhara civarında teşekkül eden Hâcegân yolunun devamıdır. Hâce Yusuf el-Hemedânî ile oluşan bu yolun temelini fütüvvet ve melâmet ile medrese kültürünün birleşimi oluşturuyordu.⁸⁹

Nakşibendiyye, Anadolu ve Asya topraklarında en yaygın olan tarikatlardan biridir. Bu tarikat Muhammed Bahaeddin Nakşibend tarafından kurulmuştur. Buhara'nın yakınlarındaki Kasr-ı Ârifân'da dünyaya gelen Nakşibend, babası ile beraber nakışçılık yaptığı için "Nakşibend" diye tanınmıştır.⁹⁰ Çocukluğundan itibaren tasavvufi bir muhitte büyüyen Nakşibend'in babası Hâcegan yolunun ulularından Hâce Muhammed Baba Semmâsî (ö. 740/1339)'nin müridiydi. Semmâsî onun eğitimini halifesi Emîr Külâl'e havale etti. Bundan dolayı Bahaeddin'in irşad ve sohbet şeyhi Emir Külâl, üveysi mürşidi ise Abdulhâlik Gucdüvânî (ö. 595/1199)'dir. Gucdüvânî, Nakşibend'den yıllar önce ölmüş olmasına rağmen aralarındaki meşreb benzerliği sebebiyle üveysi bir yakınlık oluşmuştur. Gucdüvânî de Nakşibend de hafî zikri cehri zikre tercih etmişlerdir.⁹¹

Tarikatta el emeği ile geçinmek ve başkalarına muhtaç olmamak esastır. Bu manada Hâcegân şeyhlerinin "bize göre hırka değil, hırfe (meslek) önemli" demeleri dikkat çeker. Yine bu tarikat kerameti değil istikameti önemser. Tarikatın piri olan Nakşibend, dünyevî işlerde çalışmayı, kimseye yük olmamayı tavsiye etmiştir. Zira melâmet neşvesine sahip olduğu için kılık-kıyafete önem vermemiş ve belirli bir tarzda giyinmeyi emretmemiştir.⁹²

Nakşibendiyye temel prensip olarak sohbet esasına dayanır. Halvet ve halktan tecrit yerine halk içinde ama Hakk ile beraber olmak muteber sayılır. Tarikat söylemden çok fiiliyata önem vermesiyle bilinir. Tarikatta melâmetî neşve ağır basar. Kınamak manasına gelen bu kavrama göre kişi ibadetini eksik ve kusurlu görerek kendisini kınayacak, hatta kimsenin eleştiri ve kınamasından korkmayacaktır.⁹³

Nakşibendiyye'nin tanınmış olan kolları şunlardır:⁹⁴

- a) **Ahrâriyye:** Ubeydullah Ahrar'a nispet edilen koldur. Bu kol Nakşibendiyye tarikatının yayılmasında önemli katkılar sağlamıştır.
- b) **Müceddidiyye:** Kurucusu "Müceddid-i Elf-i Sâni" (hicri ikinci bin yılın yenileyicisi) olarak tanınan ve Hindistan doğumlu Ahmed Faruk Serhendî (ö. 1034/1624)'dir. Daha çok İmam-ı Rabbânî ismiyle tanınan bu zat sayesinde Nakşibendiyye'nin diğer kolları zamanla etkisini kaybetmiş veya tamamen ortadan kalkmışken Müceddidiyye kolu günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir.

⁸⁶ Canbay, *Divan*, 18.

⁸⁷ Canbay, *Divan*, 18.

⁸⁸ Canbay, *Divan*, 18.

⁸⁹ Hamid Algar, "Nakşibendiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), XXXII/335. Tek, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 320.

⁹⁰ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2011), 160. Tosun, *Bahâeddin Nakşibend*, 98.

⁹¹ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 257.

⁹² Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 296.

⁹³ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 297.

⁹⁴ Tek, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 323; Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 298.

İmam-ı Rabbânî, İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd nazariyesine mukabil vahdet-i şühûd nazariyesini geliştirmiştir.

- c) **Hâlidîyye:** Nakşîliğin Anadolu açısından en etkin şahsı şüphesiz Hâlid el-Bağdâdî (ö. 1827)'dir. Kendisinden sonra gelen yola ise Hâlidîyye adı verilmiştir.⁹⁵ Bağdâdî ile beraber tarikat Nakşibendiyye-Hâlidîyye diye anılmaya başlamış ve yeni bir tarikat değil de bir kolun devamı olarak görülmüştür. Bağdâdî, Nakşibendîlik içinde İmam-ı Rabbânî'den (ö. 1624) sonra tarikatın yayılması noktasında rol alan en önemli ikinci adam olarak kabul görmekte ve Hâlidîlik, Nakşibendiyye tarikatının doruk noktasını temsil etmektedir.⁹⁶ Hâlidîliğin kısa zamanda hem devlet adamları hem de ilmiye sınıfının nazarında itibar kazanmasının temel sebebi Hâlidî şeyhlerin Ehl-i sünnet inancına bağlılıklarının yanı sıra yollarının her türlü bid'atten uzak olmasıdır.⁹⁷ Hâlidîlik, Nakşibendîliğin geleneksel inanç uygulamalarının yanında râbitaya yapmış olduğu vurgu ve cehrî zikirden kaçınmaya önem vermesiyle tanınmıştır. İlim ve tasavvufu aynı çatı altında götürmek maksadıyla medrese ve tekkeyi birleştiren Hâlidîlik, toplumsal çıkmazlara çare üretme noktasında öncü rol oynamış ve Hâlidî şeyhler bir süre sonra buldukları yörelerin idari ve dini açıdan liderleri konumuna gelmişlerdir. ⁹⁸ Müellifimiz Molla Hasan da Nakşibendîliğin Hâlidî koluna mensuptur. Bu yolda olmasının bir gereği olarak toplumsal sorunlara çare olmasının yanı sıra ilim ve tasavvufu aynı çatı altında yürütmüş ve bulunduğu yörede tanınan bir lider konumuna gelmiştir.

Divân isimli eserinde Nakşibendiler başlıklı bir şiir yazan Molla Hasan, Nakşibendiyye tarikatına giren kimseleri bülbüle benzeterek şöyle söyler: "Bülbül gonca güle talip olduğunu söyler. Bülbülün hayatının aslı gül kokusudur. Bülbüller gül kokusunu aldıkları zaman sarhoş ve mest olurlar. Okuyan bülbüller aşkla okurlar. Okudukları nağmeler (zikr-i celâlî) bütün gönüllerde etki bırakır. Herkes o rengârenk bülbüle âşıktır. Seyr-i sülükteki bülbül sürekli güzel söz söyler ve "Allah'tan başka ilah yoktur" der." Görüldüğü üzere Molla Hasan, bağlı olduğu Nakşibendiyye tarikatının şeyhlerinin bülbül gibi sürekli güzel sözler söyleyerek gül kokusu yaydıklarını ifade etmekte ve bütün bunların güzel bir şekilde geçirilmiş olan seyr-i sülükten sonra elde edilebileceğine dikkat çekmektedir.⁹⁹

Nakşibendiyye tarikatına manevi gül benzetmesini yapan Molla Hasan, manevi gülü isteyenlere manevi bağ ve bahçelere (Nakşi dergâhlarına) girmeleri gerektiğini söyler. Zor ve müşkül olmasına rağmen bu yola sebatla devam eden kişi o manevi gül kokusunu alarak kemale erer.¹⁰⁰

"Bahâeddin Nakşibendî'nin ayak tozu Hasan'ın gözüne sürme olsun" diyen Molla Hasan'a göre Nakşibendî tarikatı nur-i cemâl aynasıdır, gönlün meşalesidir. Ona göre maneviyatı kemâle eren nakşi pirleriyle sohbet etmek kişinin maneviyatını yüceltir.¹⁰¹

Nakşibendiyye tarikatına giriş aşamalarından biri olarak kabul edilen çileye dikkat çeken Molla Hasan'a göre eğer kişi çileye oturmazsa ona yukarıda anlatılan güzellikler doğmaz.¹⁰²

Molla Hasan bu tarikata girmeden önceki halini şöyle ifade eder: "Gam ve keder gönlümü o kadar kararttı ki bunun tabiri mümkün değildir. Acı ve elemim karanlığı beni o kadar vahşete soktu ki ben mutsuz kaldım. Kalbimin gemisini o kötü ve evhamlı dalgalarıyla sarstılar. Akrepler evhamlarımı ısırды ve gönlüm onlara bağlanmak üzereydi. Zehrin acısı beynime vardı ben de sabır kalmadı. Ben ısırılmış olarak kaldım." İçinde bulunduğu bu halden kurtuluşunu, gönül alan (dilrubâ) Nakşibendi şeyhlere borçlu olduğunu

⁹⁵ Suat Demirtaş, *Halidîyye Risalesi* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016), 35.

⁹⁶ Itzhak Weismann, *Nakşibendîlik*, çev. İrfan Kelitli (İstanbul: Litera Yayınları, 2015), 183. Murat Özyayın, "Nakşî-Hâlidî Ekolünde Diyarbakır'da Yetişen Mutasavvıflar", *Dicle Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XV/1 (2013), 275-315.

⁹⁷ Adem Efe, *Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî ve Halidîliğin Sosyo-Kültürel Özellikleri* (Ankara: Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî Sempozyumu, 2012), 447.

⁹⁸ Abdulcebbar Kavak, *Mevlânâ Hâlid -i Nakşibendî ve Hâlidîlik* (İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2016), 35.

⁹⁹ Canbay, *Divan*, 40.

¹⁰⁰ Canbay, *Divan*, 40.

¹⁰¹ Canbay, *Divan*, 41.

¹⁰² Canbay, *Divan*, 41.

söyleyen Molla Hasan şöyle devam eder: “Şeyhlerin ve pirlerin himmeti olmasaydı Hasan gönlü yanık olarak kalırdı.”¹⁰³

Bu tarikata girene kadar içinde bulunduğu halden parmaklıklar ardında kalarak (çile) kurtulduğunu ifade eden Molla Hasan, şeyhlerin himmeti sayesinde derdine derman bulmuştur.¹⁰⁴

2.5. Mürîd

Sözlükte “isteyen¹⁰⁵, irade eden, irade sahibi¹⁰⁶ iradeden soyutlanmış kimse¹⁰⁷” gibi anlamlara gelen mürîd, nefsinin dünyanın nimetlerinden alıkoyan, ibadetlerle ilgilendiği için lezzetlerden yüz çeviren anlamında da kullanılmıştır.¹⁰⁸ Mürîd, kendi iradesiyle nefsinin istek ve alışkanlıklarından uzaklaşan ve Allah’a giden yola girerek bunun gereklerini yerine getirmeye çalışan kişidir. Tasavvuf yolunda iradenin Hakk’ın iradesine teslim edilerek yaşanması temel bir esas kabul edilmiştir.

Mürîd olan kişilerin namaz ve oruç gibi bedeni ibadetlerin yanı sıra, Allah sevgisi ve korkusu gibi kalbî amellere de ağırlık vermeleri, içlerinden gelen vesveseleri sıkı bir şekilde kontrol altında bulundurmaları gerekir. Başlangıçta tabiatında bulunan adet ve alışkanlıklardan uzaklaşmak için ibadete yönelen mürîd, bir sonraki aşamada amellerle yetinmeyerek sâlihler zümresine dâhil olabilmeye, mutasavvıfların sözlerinden ve ilimlerinden istifade etmeye, onların hallerine yönelmeye ve yollarını izlemeye çalışır. Bu şekilde sûflerin geçtiği makamlardan geçerek âriflere has hallere ve mertebelere ulaşma imkânı elde eder. Bu süreçte mürîdin şeyhine olan bağlılığın rolü büyüktür. Çünkü mürîd şeyhinin bir parçası olup aralarında baba-oğul ilişkisi şeklinde bir ilişki bulunmaktadır.¹⁰⁹

Mürîdin bir şeyhe bağlanması ikinci doğum olarak kabul edilir. Normal doğum müridi mülk âlemiyle, manevi doğum ise melekût âlemiyle irtibata geçirir. Bu nedenle şeyh, mürîdin manevi anlamda babasıdır ve onun üzerinde, babanın evladı üzerindeki gibi tasarruf etme hakkına sahiptir.¹¹⁰

Kâmil bir şeyhe biat etmiş olan mürîdin seyrisülûkünü tamamlayana kadar şeyhin denetimi altında olması şart koşulmuştur. Zira şeyhin rehberliğinde olmaksızın sülûke devam eden mürîd şeytanın ve nefsin hilelerinden kurtulamaz. Bu nedenle şeyhinden ayrılan müride “mürîd-i mürted” denilmiştir. Bâyezîd-i Bistâmî sülûke şeyhsiz devam etmenin tehlikesi “Üstadı olmayanın kılavuzu şeytandır.” sözüyle ifade etmiş, Kuşeyrî de “Üstadı olmayan mürîd ebediyen iflah olmaz.” demiştir.¹¹¹

Mürîd ismini almaya hak kazandıktan sonra tasavvufî terbiyesinde aşama kaydeden sülûk ehline sâlik denir. Sâlik kalbine gelen manevi haller ve vâridler sayesinde Hakk’ın dışındaki her şeyden ilgi ve alakasını yavaş yavaş kesmeye başlar. Haline binaen amel etmesi ve bulunduğu makamda uzun zaman kalması, onun artık sâlik olduğunun bir göstergesidir. Zira salık için mâsivâdan yüz çevirerek Hakk’a yönelmek artık bir meleke haline gelmiştir. O halde tâlibin mürîd, mürîdin de sâlik olabilmesi için onu Allah’tan alıkoyacak her türlü bağ ile ilişkisini kesmesi ve zihnini meşgul edecek sebepleri terk etmesi zorunludur.¹¹²

Mürîd konusunda herhangi bir tanım yapmayan müellifimiz, mürîd konulu başlığının altında daha çok büyük zatları ve Nurşin’i överek mürîdlerin bunlardan istifade etmesini istemiştir.

Molla Hasan mürîd başlıklı şiirinde şu ifadeleri kullanmıştır: “Ey mürîd, bu kasidenin beyanlarına ver. Şeyhler mürîdlerin huzuruna geldiği zaman, onları hidayet yoluna davet ederler. Şeyh ne bir ücret ne de bir şöhret ister. Karşılığını sadece Allah’tan ister. Hazret cihanın şeyhidir. Bütün âriflerin serdarıdır.

¹⁰³ Canbay, *Divan*, 41-42.

¹⁰⁴ Canbay, *Divan*, 42.

¹⁰⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 350.

¹⁰⁶ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 185.

¹⁰⁷ Seyyid Şerîf Cürçânî, *Ta’rifât: Tasavvuf İstihlaları*, çev. Abdülaziz Mecdi Tolun (İstanbul: Litera Yayınları, 2014), 221.

¹⁰⁸ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 499.

¹⁰⁹ Süleyman Uludağ, “Mürîd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), XXXII/47-49.

¹¹⁰ Tek, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 206.

¹¹¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 735.

¹¹² Uludağ, “Mürîd”, XXXII/48. Tek, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 207.

Zamanın kutbudur. Şeyh himmet sahibidir, karanlık olan gönülleri aydınlatır. Bütün şiddetli hastalıkları tedavi eder.”¹¹³

Yukarıda daha çok şeyhlerin övülmeye layık olduğunu söyleyen müellifimiz devamında Nurşin’e medhiye niteliğinde şunları ifade eder: “Ey okuyan gözünü aç, güç ve himmet Nurşin’de. Güneş oradan yansıyor bak. İlim ve dergâhı Nurşin açtı. Bu vesileyle şevk ve muhabbet arttı. İlim orada verildi. Uzak yakın herkes geldi. Nur Nurşin’de gökyüzüne kalktı. Rüzgar onu semanın ufuklarına götürdü. Herkes ondan istifade etti ve bütün gam ve karanlık zail oldu.”¹¹⁴

Bu övgülerden müridlerin ders almaları gerektiğini ifade eden müellifimiz devamında müridlere şu tavsiyelerde bulunur: “Şeyhin kapısına yaya bile olsan git ve onun kanatlarına yapış. Onun fayda verecek olan hitabını dinle. Dinleyen kişi hoşnut olur aradığı cevabı burada bulabilir. Çünkü şeyh insanları hidayet yoluna davet eder.”¹¹⁵

Bu söylemlerinden sonra “inşallah bu anlatılanlardan bütün müridler istifade eder” şeklinde devam eden Molla Hasan, konunun sonunu şu dualarla sonlandırır: “Ya Rabbi ölmüşlere rahmet eyle. Bize bu vesileyle iyilik yağdır. Emri bize kolaylaştır. Umulur ki bu söylediklerimden müridler istifade eder.”¹¹⁶

Anlatılanlardan hareketle Molla Hasan’ın Nurşin’i ve oradaki şeyhini överek insanların oraya gidip onlara mürid olmalarını, onlardan istifade ederek kurtuluşa erebileceklerini söyler. Bundan hareketle müridlere ve mürid olmak isteyenlere tavsiyede bulunur.

Sonuç

Nehrî olarak da bilinmekle beraber daha çok Hakkarî nisbesiyle tanınmış olan Seyyid Taha ile Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yayılan Hâlidîlik, Sıbgatullah Arvâsî’nin yetiştirmiş olduğu mürid ve halifelerle bir sonraki nesle ulaşmıştır. Onun halifesi olan Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî ise tarikatın bölgede geniş bir şekilde temerküz etmesini sağlamıştır. Onun kurmuş olduğu Nurşin Medrese ve tekkesi, zahiri ilimlerin okutulduğu bir merkez olmasının yanında salıkların yetiştirdiği tasavvufî bir ekol olmuştur. Tâğî ’den sonra oğlu Şeyh Diyauddin Norşinî bu hizmeti devam ettirmiş ve ondan sonra tekkenin dikkat çeken ismi ise Şeyh Maşuk Norşinî olmuştur.

Şeyh Maşuk Nurşinî’nin halifesi olan Molla Hasan, 1920 yılında Bitlis’in Tatvan ilçesine bağlı Kurukaya köyünde doğmuş ve bu bölgede yetişmiş önemli sûfî ve âlim şahsiyetlerdendir. İlim tahsil etmeğe küçük yaşından itibaren başlayan Molla Hasan, yokluğun hâkim olduğu bir dönemde büyük zorluklarla ilim tahsilini tamamlamıştır. Muhtelif yerlerde görev yapmasının ardından yaklaşık 23 yıl görev yaptığı Van’ın Gevaş ilçesine bağlı Güzelkonak köyüne gelmiş ve bu durum onun bu köyün eski ismi olan Peşeveng isminden hareketle Peşevangî nisbesiyle anılmasını sağlamıştır.

Molla Hasan bu köyde imamlık vazifesinin yanında pek çok talebe yetiştirmiştir. Ders verdiği talebeler sadece bulunduğu köyden gelenlerle sınırlı kalmamış o, çevre köylerden ve hatta illerden gelen talebelerle bu köyü adeta bir ilim merkezi haline getirmiştir. Bunun yanında bölge halkının soru ve sorunlarıyla ilgilenmiş, sunduğu cevaplarla herkesin gönlünde taht kurmuştur.

Molla Hasan Tasavvuf, Arap dili ve belâgati, Fıkıh, Kelam ve Tefsir alanlarında eserler yazmış bir şahsiyettir. Vaaz ve nasihat amacıyla yazdığı bir eseri de bulunan Molla Hasan’ın tasavvufu bütün yönleriyle ele aldığı müstakil bir eseri bulunmamasıyla beraber onun tasavvufî düşüncelerine tasavvuf alanında yazdığı Dîvân isimli eserinden ulaşmaktayız. O bu eserinde râbîta, sabır ve mürid gibi bazı tasavvufî konuları ele almış ancak eserin büyük bir kısmında şeyhine halini arz ettiği durumları ele almıştır. Onun tasavvufî düşüncesine bakıldığında, Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye kolundan gelen tasavvufî anlayışın derin izlerini taşıdığı söylenebilir.

¹¹³ Canbay, *Divan*, 71.

¹¹⁴ Canbay, *Divan*, 72.

¹¹⁵ Canbay, *Divan*, 72.

¹¹⁶ Canbay, *Divan*, 72.

1998 yılında vefat eden Molla Hasan, ardında bıraktığı eser ve talebelerde bölge halkı üzerinde etkili olmuş ve ardında derin izler bırakmıştır. Ardında iki halife de bırakan Molla Hasan'ın hayatına bir bütün olarak bakıldığı zaman onun, büyük ve meşhur bir alim, iyi bir müderris, kâmil bir halife ve ehl-i tarîk bir mutasavvıf olduğu söylenebilir.

Beyanname

1. Yazar/Teşvik: Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.

2. Çıkar Çatışması: Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

3. Etik Beyan: Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir.

Kaynakça

- Abdurrahman-ı Tâğî, İşaretler, haz. A. Selahaddin Kınacı. İstanbul: Sey-Tac Yayınları, 2013.
- Akyüz, Kutbeddin. "Hâlidîliğin Kollarından Biri Olarak Haznevîlik ve Ahmed Haznevî". Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi 22/43 (2019), 104-126.
- Algar, Hamid. "Nakşibendiyye". TDV İslâm Ansiklopedisi. XXXII/335-337. İstanbul, 2006.
- Baz, İbrahim, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî" Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi 34, (2014), 73-108.
- Canbay, Hasan. Divan. tahk. Abdulhadi Canbay. Van, 2020.
- Canbay, Hasan. Cem'ul-Mesâil ve Fevâidu'l-Resâil. Van: Yazarın Özel Kütüphanesi.
- Canbay, Hasan. Tavdihu'l-Merâm Şerhu Nehcu'l-Enâm. Van: Yazarın Özel Kütüphanesi.
- Canbay, Hasan. Keyfiyetü'l-Beyan fi ulûmi'l-Kur'ân. Van: Yazarın Özel Kütüphanesi.
- Canbay, Hasan. Fedâilü'r-Ramedân li ehli'l-İmân. Van: Yazarın Özel Kütüphanesi.
- Canbay, Hasan. Tuhfetu'l-Munîf li Mübtedii't-Tasrîf. Van: Yazarın Özel Kütüphanesi.
- Canbay, Muhammed. Molla Hasan'ın Hayatı. Van: Yazarın Özel Kütüphanesi.
- Cebecioğlu, Ethem. Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. Ta'rîfât: Tasavvuf İstılahları. çev. Abdülaziz Mecdi Tolun. İstanbul: Litera Yayınları, 2014.
- Çağrı, Mustafa. "Sabır". TDV İslâm Ansiklopedisi. XXXV/337-338. İstanbul, 2008.
- Çakır, Mehmet Saki. Seyyid Tâhâ Hakkârî ve Nehrî Dergâhı. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2017.
- Çakır, Mehmet Saki. "Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî ve Norşin Tekkesinden Yayınlan Kollar". İHYA: Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, 3/2, (2017), 26-53.
- Demirtaş, Suat. Halidîyye Risalesi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016.
- Efe, Adem. Mevlânâ Hâlidî Bağdadî ve Halidîliğin Sosyo-Kültürel Özellikleri. Ankara: Mevlânâ Hâlidî Bağdadî Sempozyumu, 2012.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed. İhyâ ulûmiddîn. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2000.
- Kâşânî, Abdürrezzak. Tasavvuf Sözlüğü. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kavak, Abdulcebbar. Mevlânâ Hâlidî -i Nakşibendî ve Hâlidîlik. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2016.
- Kuşeyri, Abdülkerim. er-Risâle. nşr. Abdülhalim Mahmud b. eş-Şerîf, 1972.
- Kuşeyri, Abdülkerim. Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Özaydın, Murat. "Nakşî-Hâlidî Ekolünde Diyarbakır'da Yetişen Mutasavvıflar". Dicle Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi XV/1 (2013), 275-315.
- Tek, Abdurrezzak. Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar. Bursa: Bursa Akademi, 2017.
- Tosun, Necdet. Bahâeddîn Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikati. İstanbul: İnsan Yayınları, 2012.
- Tosun, Necdet, "Râbîta". TDV İslâm Ansiklopedisi. XXXIV/378-380. İstanbul, 2007.
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc. el-Lüma': İslam Tasavvufu. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.
- Türer, Osman. Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi. İstanbul: Ataç Yayınları, 2011.
- Uludağ, Süleyman. "Mürîd". TDV İslâm Ansiklopedisi. XXXII/47-49. İstanbul, 2006.
- Weismann, Itzhak. Nakşibendîlik. çev. İrfan Kelkitli. İstanbul: Litera Yayınları, 2015.
- Yılmaz, Hasan Kamil. Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Yılmaz, Ömer. Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Yüksel, Müfid. Kürdistan'da Değişim Süreci. Ankara: Sor Yayınları, 1993.

EKLER

Ek-1: Molla Hasan Peşevangî

Ek-2: Molla Hasan'ın Mezarı, Gevaş/Dilmetaş Köyü

بِسْمِ رَبِّكَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ
وَأَمَّا أَنَا فَوَصَلَ الْأَمْرَ إِلَى طَائِفَةٍ مِنَ الْأَطْفَالِ الرَّبَّانِيِّينَ مِنْ مَعْتَبَرِي الشَّيْخِ إِلَى
الْبَيْتِ جَاءَ الْكَارِهُنَ لِيُعْرَفَ مِنْ الْأَمْرِ لِيَتَّكِبَ وَدَعَى زُطْرَةَ الْحَمِيمِ
فِيهِ بَيْتٌ بَيْتٌ فِي مَجْلَمِ الْأَشْيَاءِ الْمُرْتَفِعِ لِلتَّوْبِ وَالشَّرَفِ فِي رُؤْيَا الْحَمِيمِ
الْبَيْتِ مِنْ ١٣١٢ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْمَوْلَى الْمُتَمَيِّزِ مِنَ الثَّلَاثِينَ مِنْ شَهْرِ رَجَبٍ مِنْ ١٢٧٩ الْهَجْرِيِّ
لَهُذَا التَّارِيخِ - ١٣١٢ - ١٢٧٩ - ١٣ - ٥

١٣ - ١٣١٢ - ١٢٧٩
بِسْمِ رَبِّكَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَأَمَّا أَنَا فَوَصَلَ الْأَمْرَ إِلَى طَائِفَةٍ مِنَ الْأَطْفَالِ الرَّبَّانِيِّينَ مِنْ مَعْتَبَرِي الشَّيْخِ إِلَى
الْبَيْتِ جَاءَ الْكَارِهُنَ لِيُعْرَفَ مِنْ الْأَمْرِ لِيَتَّكِبَ وَدَعَى زُطْرَةَ الْحَمِيمِ
فِيهِ بَيْتٌ بَيْتٌ فِي مَجْلَمِ الْأَشْيَاءِ الْمُرْتَفِعِ لِلتَّوْبِ وَالشَّرَفِ فِي رُؤْيَا الْحَمِيمِ
الْبَيْتِ مِنْ ١٣١٢ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْمَوْلَى الْمُتَمَيِّزِ مِنَ الثَّلَاثِينَ مِنْ شَهْرِ رَجَبٍ مِنْ ١٢٧٩ الْهَجْرِيِّ
لَهُذَا التَّارِيخِ - ١٣١٢ - ١٢٧٩ - ١٣ - ٥

Ek-3: Molla Hasan'ın Şeyh Maşuk Norşini'den Aldığı Tasavvufî İcazet

سولیمیزدایم همه خدی
ماتولیزه آلام سزه حضرت استادک وان موله مکتوب
کونده بیورم ان ساقه الله بوندم بولیک کوندره مکتوب
سزه ان یقین اولان سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا
توسنه ایله کوندره بیورم سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا
بوه بر آدرس کوندره یاز سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا
ایسه کوندره یاز سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا
عید بیدم کوندره یاز
خدی

سولیمیزدایم خودجه خدی
تاساده یاز ریقه عربجه مکتوبک هم بو فقیر زاننده
بلاک مکتوبک آلام عربجه مکتوبک حضرت استاد ویردم
ده خودجه سونید یاز ساقه الله بکوندره مکتوب
قرداستزه خودجه سلام ای بیورم دید یاز
ماتولیزه ده سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا
همه بولیک سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا
سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا
سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا
سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا
سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا
سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا سندنوزرا

Ek-4: Bediüzzaman'ın Molla Hasan'a Gönderdiği Mektuplar